

*Є.В. ГАВАЗА, кандидат економічних наук,
науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Світовий ринок молока і молокопродуктів: тенденції та перспективи для України

Постановка проблеми. Молоко – один із найважливіших продуктів харчування у життєдіяльності людини, воно є повноцінним і незамінним джерелом багатьох поживних речовин та мікроелементів, є елементом формування продовольчої безпеки. Національні традиції в поєднанні з сучасними технологіями генерували вражаючий асортимент молочних продуктів, а їхнє споживання у кожному регіоні світу має свої особливості. До того ж, галузь молочного скотарства посідає вагоме місце в аграрному виробництві, а ринок молока й молокопродуктів має значну частку ринку сільськогосподарської продукції та продовольства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти функціонування світового ринку молока й молокопродуктів висвітлені у працях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як В. Бойко [3], Л. Гіббонс [7], А. Дука [6], М. Ільчук [1], П. Кіндл [10], О. Козак [2], П. Саблук [3], Т. Сокольська [5], Д. Хіпвелл [8], О. Шпичак [4], О. Шубравська [5] та інших. Однак глобальні зміни ринкової кон'юнктури, що відбулися останнім часом, потребують проведення аналізу й розробки пропозицій щодо подальших вітчиз-

няних перспектив на ринку молока та молокопродуктів.

Мета статті – узагальнення світових тенденцій розвитку ринку молока і молокопродуктів та окреслення українських можливостей на цьому ринку.

Виклад основних результатів дослідження. Світовий ринок молока і молокопродуктів – це складна взаємозв'язана система національних ринків молока й молокопродуктів, які знаходяться на різних етапах становлення. Нині його функціонування ускладнюється факторами, пов'язаними зі зниженням цін і загостренням конкуренції між експортерами молочних продуктів. Україні, зі свого боку, потрібно не відставати від глобальних тенденцій та використовувати всі потенційні можливості для укріплення власної позиції на цьому важливому ринку.

За даними 2013 року, в світі виробляється 746,7 млн т молока (у т.ч. 635,6 млн т – коров'ячого), а молочне поголів'я становить 270,8 млн гол. (табл. 1). Крім того, нараховується 219,7 млн дійних овець, 200,0 млн кіз, 61,2 млн буйволиць і 6,4 млн верблюдиць.

1. Динаміка виробництва коров'ячого молока у світі

Рік	Виробництво молока, млн т	Поголів'я корів, млн гол.	Населення, млрд осіб	Середньорічний надій молока, кг/гол.	Виробництво молока на одну особу, кг/рік	Виробництво молока – всього на одну особу, кг/рік
1990	480,3	223,1	5,3	2153	90,3	102,3
1995	466,0	222,5	5,7	2095	81,2	94,4
2000	492,9	220,0	6,1	2240	80,4	95,0
2005	546,2	240,0	6,5	2276	83,8	99,9
2010	603,2	263,2	6,9	2292	87,2	104,9
2011	617,0	268,0	7,0	2302	88,2	106,2
2012	630,2	268,7	7,1	2345	89,0	107,3

2013	635,6	270,8	7,2	2347	88,7	104,3
2024	709,6*	287,2*	8,0**	2471	88,7	104,3
2050	851,5*	308,1*	9,6**	2764	88,7	104,3
2013 до 1990, %	132,3	121,4	135,8	109,0	98,2	102,0
2050 до 2013, %	134,0	113,8	133,3	117,8	100,0	100,0

* За умови збереження виробництва молока на одну особу на рівні 2013 р. і темпів зростання продуктивності корів на рівні останнього десятиліття.

** Прогноз FAO.

Джерело: [13], власні розрахунки.

Молоко корів становить найбільшу частку в світовому виробництві молока – 85,1 % (2013 р.), буйволиць – 10,7, кіз – 2,4, овець – 1,4, верблюдиць – 0,4 %. Щорічний середній темп приросту виробництва молока корів за останні 10 років становив 2,2 %. За прогнозом FAO, у 2024 році населення планети перевищить 8 млрд осіб, а до 2050-го воно становитиме 9,6 млрд. Задля збереження виробництва молока на одну особу на рівні 2013 року й за умови темпів зростання продуктивності корів на рівні останнього десятиліття, необхідним є нарощування поголів'я корів до 2024 року на 6,0 % (порівняно з 2013 р.), до 2050-го – на 13,8 %. Виробництво молока має бути збільшене на 11,6 і 34,0 % відповідно. В разі зростання вироб-

ництва молока корів, за прогнозом, до 100 та 110 кг/особу відповідно, його обсяг має становити 800 і 1056 млн т, а поголів'я корів – 323,8 та 382,1 млн гол. відповідно у 2024 і 2050 році.

Найвищий рівень споживання молока й молокопродуктів на одну особу у Фінляндії, Швеції, Нідерландах і Швейцарії (більше 300 кг на рік). Споживання молока в Африці та Південно-Східній Азії, зокрема у Китаї, є невисоким (часто не вище 30 кг), що значною мірою зумовлено відсутністю у переважної частини населення ферменту лактази, який перетравлює молоко [11].

У виробництві молока корів лідирують США, Індія, Китай, Бразилія й Німеччина (рис. 1).

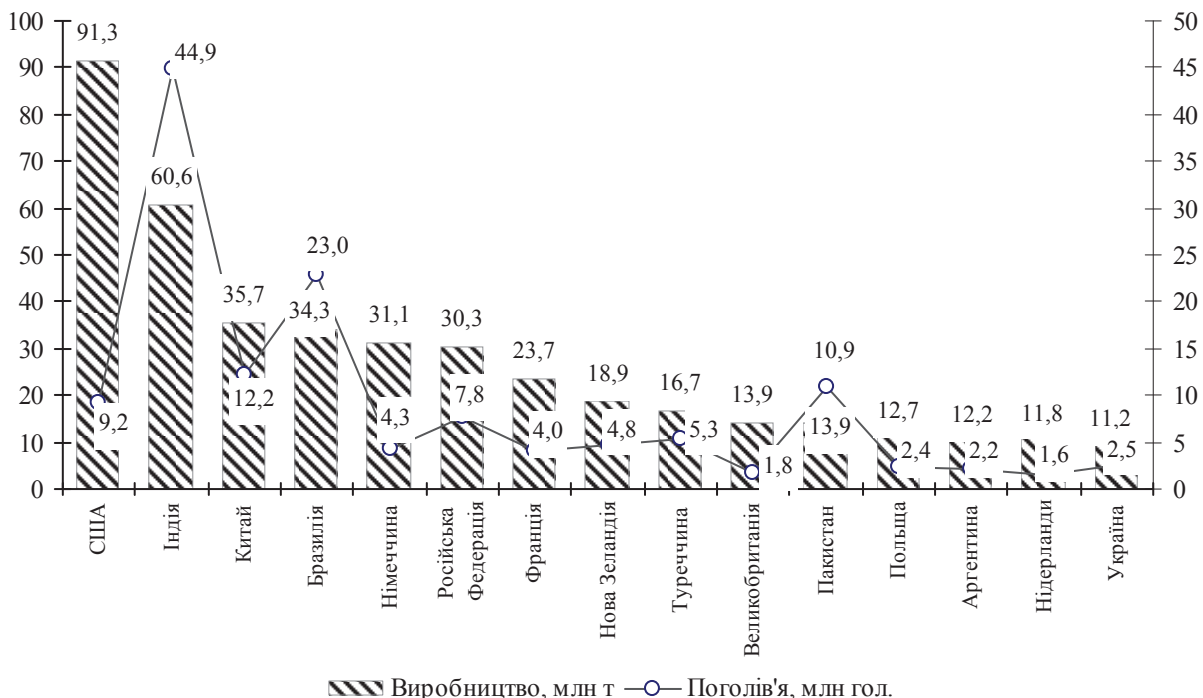

Рис. 1. Виробництво молока корів та їх поголів'я у передових країнах, 2013 р.

Джерело: [13].

Молока всіх видів найбільше виробляється в Індії, де, крім молока корів, продукується близько 70 млн т молока буйволиць (87,4 % світового виробництва) та 5 млн т молока кіз (27,8 %). У виробництві молока овець лідирує Китай – 1,5 млн т (15,2 %), молока верблюдиць Сомалі – 1,1 млн т (37,6 %). За обсягами виробництва молока корів Україна знаходиться на 15 місці, за поголів'ям корів – на 22, за продуктивністю – на 43 (4447 кг/голову на рік). Найвища продуктивність виробництва молока корів в Ізраїлі (11038 кг/голову на рік), Республіці Корея (10160), США (9902), Данії (8766) і Канаді (8739 кг/голову на рік). Найбільше молока на одну особу виробляється в Новій Зеландії (4190,6 кг), Ірландії (1206,8), Данії (908,5), Нідерландах (728,4) та Білорусі (708,1 кг).

За останні два десятиліття відбулися значні зміни в напрямі укрупнення підприємств з виробництва молока, збільшення частки

його на великотоварних фермах. Ще більше процеси інтеграції, злиття й поглинання транснаціональними корпораціями стосуються переробної сфери, де за результатами 2013 року лідирують компанії Nestlé, Швейцарія (річний обіг \$28,3 млрд); Danone, Франція (20,2); Lactalis, Франція (19,4); Fonterra, Нова Зеландія (15,3); Friesland Campina, Нідерланди (14,9) та Dairy Farmers of America, США (\$14,8 млрд) [7]. За прогнозами фахівців, у найближчому майбутньому слід очікувати продовження зазначених тенденцій.

У 2013 році у світі вироблено, тис. т: 3347,4 – сухого незбираного молока (зростання відносно 2010 р. – 2,1 %); 3312,0 – сухого знежиреного молока (0,03 %); 2790,7 – згущеного молока без цукру (2,5 %); 3366,0 – вершків (3,0); 5178,9 – вершкового масла з молока корів (6,8); 17496,5 – сирів з незбираного молока корів (4,1) і 2370,3 – сирів зі знежиреного молока корів (1,4 %) (рис. 2).

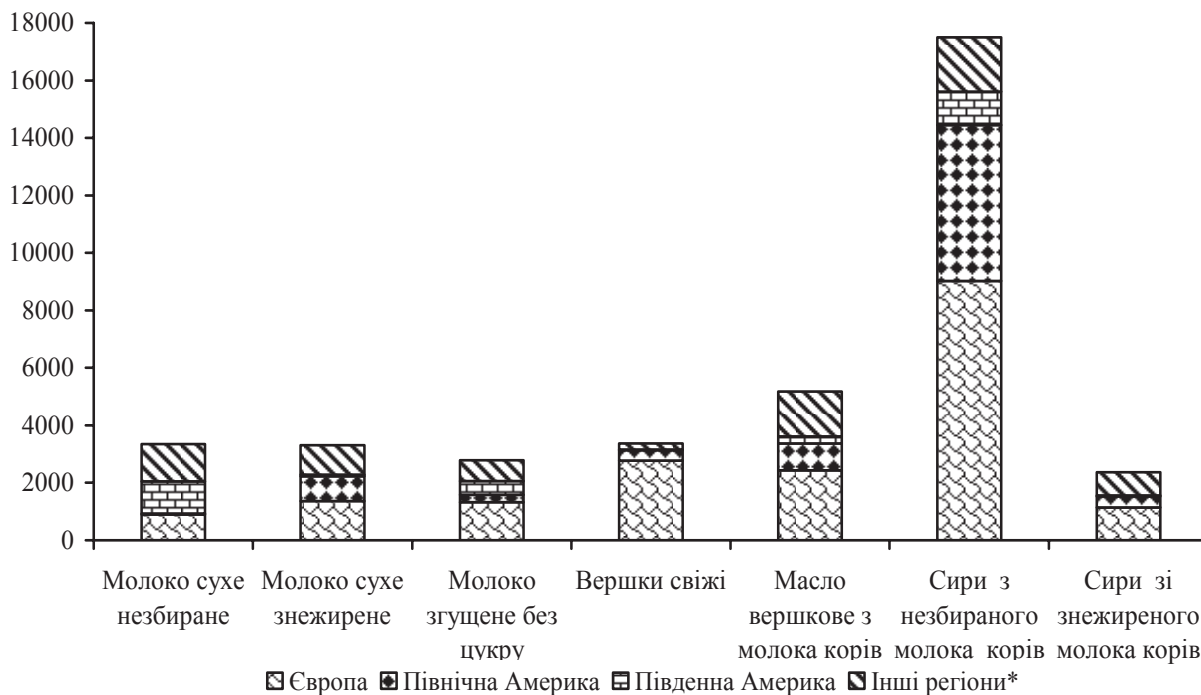

Рис. 2. Виробництво молочних продуктів за регіонами в 2013 р., тис. т

* Австралія і Океанія, Азія, Африка, Центральна Америка
Джерело: [13].

Станом на 2013 рік у країнах Європи зосереджено 26,7 % світового виробництва сухого незбираного молока, 41,1 – сухого знежиреного молока, 47,7 – згущеного молока без цукру, 82,4 – вершків, 47,0 – вершкового масла, 51,6 – сирів із незбираного молока та

48,2 % сирів зі знежиреного молока. В Північній Америці вироблено 26,1 % знежиреного сухого молока, 9,3 – згущеного молока без цукру, 10,9 – вершків, 18,2 – вершкового масла й 31,7 % сирів. У Південній Америці виготовлено 33,7 % незбираного сухого молока

та 17,0 % згущеного молока без цукру; країни Азії виробляють 19,6 % згущеного молока без цукру й 13,7 % вершкового масла; в Океанії вироблено 31,0 % незбираного сухого молока та 12,2 % вершкового масла.

Слід зазначити, що США виробляє найбільше у світі сухого знежиреного молока (792 тис. т), масла з молока корів (845) і сирів із незбираного молока корів (5035); Німеччина – вершків (555) та сирів зі знежиреного молока корів (825); Нова Зеландія – сухого незбираного молока (930) й Перу – молока згущеного без цукру (445 тис. т).

Світові особливості споживання молочних продуктів такі: вимоги споживачів до молокопродукції постійно зростають; все більша перевага віддається свіжим, натуральним та органічним продуктам; зростає частка споживання сирів, особливо у розвинутих країнах (де в майбутньому до 50 % молока перероблятимуть на сир); зниження частки споживання непереробленого молока [2; 3].

Найближчим десятиліттям продовжуватиме зростати значимість країн, що розвиваються, як суб'єктів молочного ринку, змінюватиметься структура світового експорту в бік продукції із вищою доданою вартістю, удосконалюватимуться канали збуту [5]. Зростання виробництва молока в країнах, що розвиваються, відбуватиметься завдяки нарощуванню молочного стада й росту продуктивності корів [12, с. 208]. Так, за останні 10 років його виробництво в таких країнах, як Китай, Саудівська Аравія, Малайзія, Венесуела, зросло більше, ніж у 2 рази; Індія, Туреччина, Індонезія – понад 70 %; тоді як у Німеччині, Канаді, Швейцарії – менше, ніж на 10 %; а у Великобританії, Фінляндії, Італії – взагалі скоротилося [13].

Темпи розвитку міжнародної торгівлі молокопродуктами у 2014 році дещо уповільнилися, однак прогнозується її суттєве зростання в майбутньому (табл. 2).

2. Найбільші країни-експортери та імпортери молокопродуктів, тис. т

Країна	Сухе незбиране молоко				Вершкове масло				Сири усіх видів			
	2010	2014	2015	2023	2010	2014	2015	2023	2010	2014	2015	2023
Експорт												
Нова Зеландія	949	1450	1500	1561	429	570	560	433	265	275	290	380
ЄС*	445	400	450	398	154	135	150	227	676	720	790	1465
США	6	18	20	15	59	69	55	111	173	365	347	443
Аргентина	128	155	180	293	15	15	19	20	45	57	60	58
Австралія	115	80	90	110	58	40	47	67	160	150	160	221
Імпорт												
Саудівська Аравія	93	112	114	139	36	52	55	93	64	67	68	119
Мексика	15	6	5	18	49	35	40	25	80	99	99	123
Японія	0	0	0	0	3	8	8	8	199	230	235	252
Китай	326	680	600	616	36	45	46	57	46	58	62	128
Індонезія	50	53	55	77	15	16	16	21	9	14	16	36
Російська Федерація	41	40	40	11	118	130	130	116	353	230	240	350

*За межі Союзу

Джерело: [9; 12, с. 213-214; 13; 14].

Найбільшими експортерами сухого незбираного молока є: Нова Зеландія (до 2023 р. прогнозується зростання експорту на 7,7 %), ЄС (-0,5) та Аргентина (+89,0); імпортерами: Китай (-9,4), Саудівська Аравія (+24,1) й Індонезія (+45,3 %). Найбільші експортери вершкового масла – Нова Зеландія (-24,0 % до 2023 р.), ЄС (+68,1) та США (60,9); імпортери – Російська Федерація (-10,8), Саудівська Аравія (+78,8) і Китай (+26,7 %). Найбільшими експортерами сирів усіх видів є: ЄС (+103,5 %), США (+21,4) та Нова Зеландія (+38,2); імпортерами: Росій-

ська Федерація (+52,2), Японія (+9,6) і Мексика (+24,2 %).

Цінова ситуація на ринку молока й молокопродуктів нині знаходиться під впливом таких чинників: збільшення світового виробництва молока, зниження попиту в основних країнах-імпортерах, зокрема в Китаї, торговельні заборони, пов'язані з Російською Федерацією, зниження цін на нафту; зміцнення долара США на валютному ринку [10]. Всі ці фактори зумовлюють падіння цін на всі види молокопродуктів (рис. 3).

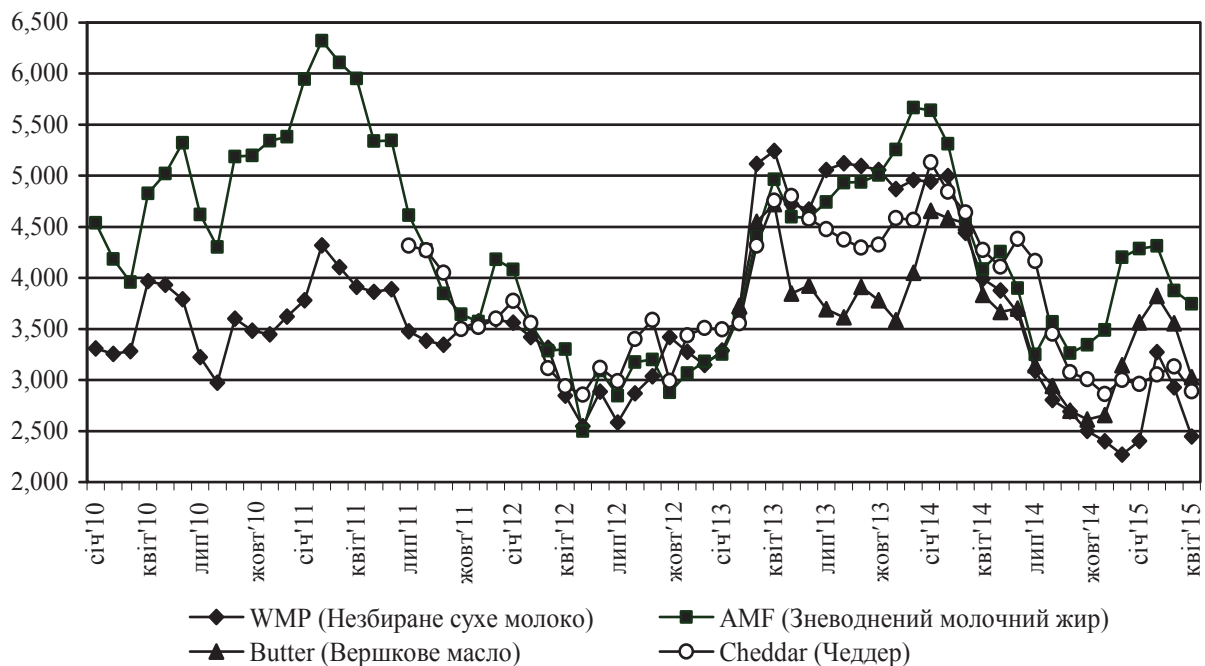

Рис. 3. Динаміка світових цін на молочні продукти, дол/т

Джерело: [15].

На світових торгах ціни на молочні продукти постійно коливаються, однак протягом 2014 року вони суттєво знизилися. Наприкінці цього року ціни почали зростати, однак нині знову пішли на спад. Зокрема, у квітні 2015 року ціна на незбиране сухе молоко становила 2538 дол/т (48,4 % від най-

вищої ціни), на зневоднений молочний – 3663 (57,9 %), на вершкове масло – 3259 (69,0 %), на чеддер – 2787 дол/т (54,3 %).

Динаміка зміни GDT-індексу за останні 5 років представлена на рисунку 4.

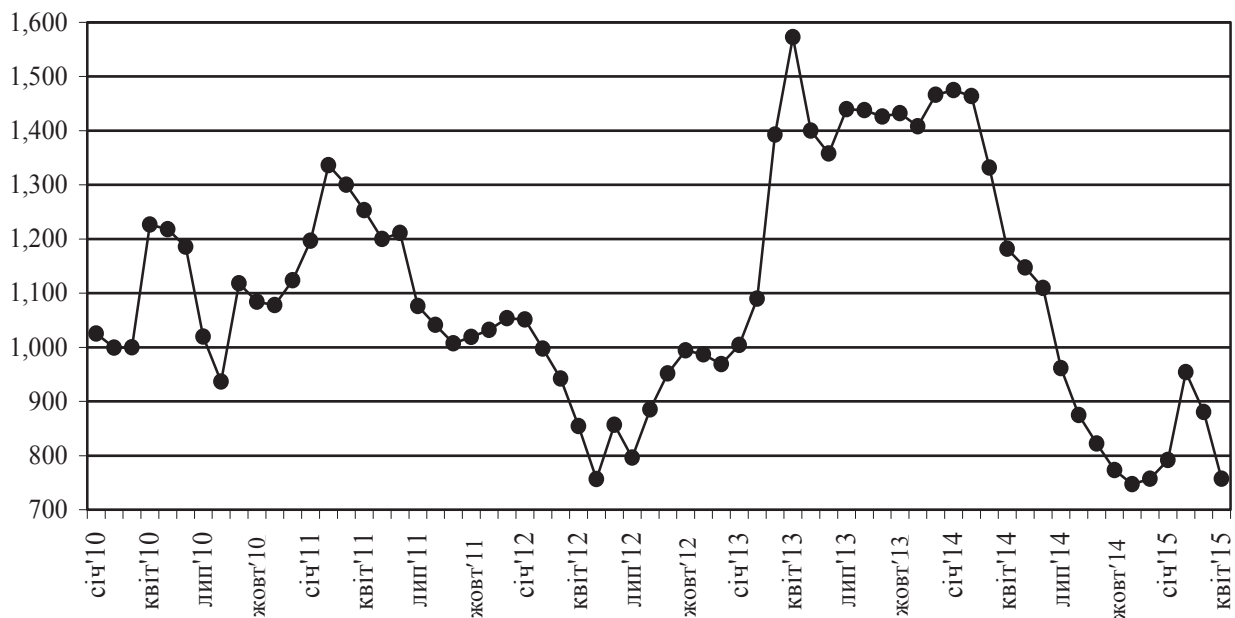

Рис. 4. Динаміка GDT-індексу

* GDT-індекс – індекс середньозваженого відсотка зміни цін на молокопродукти. Він враховує коливання світових цін на окремі види молочної продукції, які встановлюються на світових торгах (незбиране сухе молоко, знежирене сухе молоко, зневоднений молочний жир, вершкове масло, сир чеддер, суха маслянка, лактоза, суха сироватка, казеїн).

Джерело: [15].

Останніми роками спостерігаються три періоди значної зміни ціни на молокопродукти. Перший період тривав з лютого 2011 року по травень 2012-го, коли індекс GDT за 15 міс. знизився з 1366 до 757 (-44,6 %), тобто на 3,0 % щомісяця. Другий період ознаменувався швидким зростанням ціни з липня 2012 року по квітень 2013-го, коли індекс GDT за 9 міс. зріс із 796 до найвищого рівня – 1573 (+97,6 %), тобто, щомісячний рівень зростання становив 10,8 %. Згодом, із травня 2013 року по лютий 2014-го індекс тримався на відносно стабільному високому рівні, збільшившись усього на 4,5 %. Третій період розпочався у березні 2014 року з падіння цін на молочну продук-

цію, однак уже стрімкішого, ніж під час першого періоду. Індекс GDT до листопада 2014 року втратив 48,9 % і мав найнижчу поділку – 747 (щомісячне зниження – 5,4 %). На квітень 2015 року показник становив 785 пунктів. Є підстави очікувати, що світові ціни на молоко в цьому році знижуватимуться.

Простежується також тенденція до суттєвого зниження закупівельних цін у країнах-значних виробниках молока (рис. 5). Зокрема, за річний період з лютого 2014 по лютий 2015 року вони знизились у США на 32,6 %, Новій Зеландії – 49,2, Російській Федерації – 37,0, Німеччині – на 38,5 %.

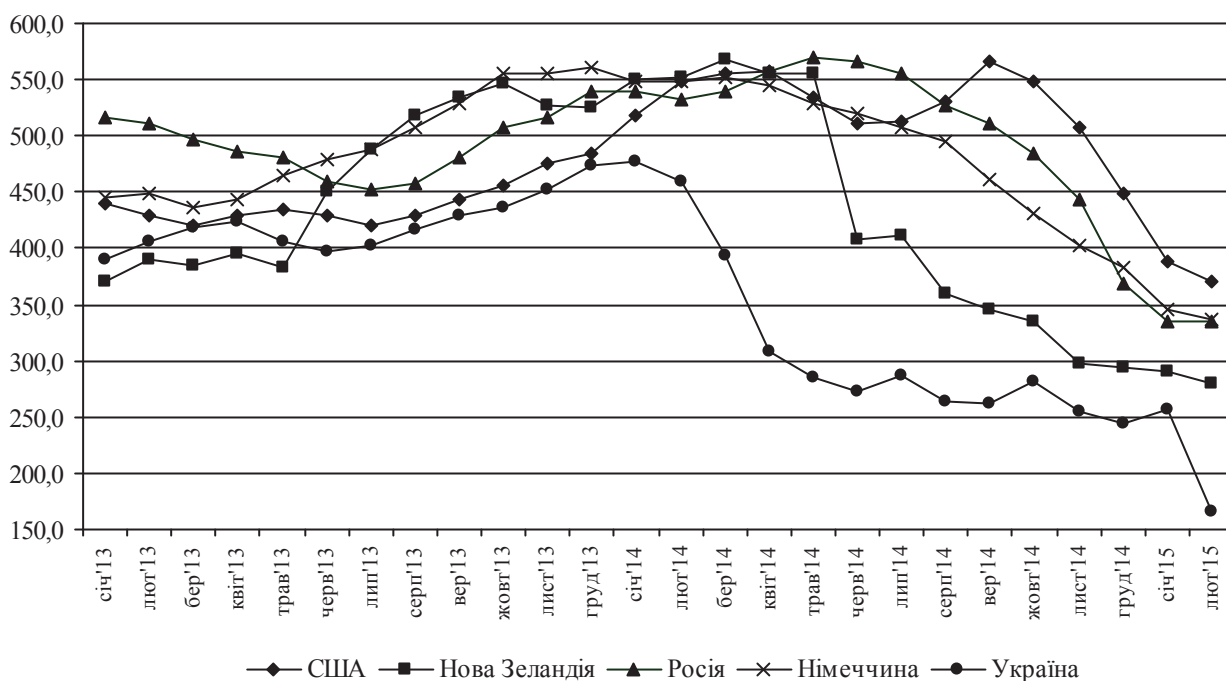

Рис. 5. Динаміка закупівельних цін на молоко в окремих країнах, дол./т

Джерело: [6]

Закупівельна ціна на молоко в Україні почала стрімко знижуватися в лютому 2014 року одночасно з падінням курсу гривні та під впливом світових процесів. У лютому 2015 року вона вже становила 34,9 % від рівня січня 2014-го, тобто за рік зменшилася майже у 3 рази. Девальвація гривні сприяла тому, що українське молоко на світовому ринку стало конкурентоспроможним за ціною, становлячи 45,0 і 59,4 % від закупівельних цін у США й Новій Зеландії відповідно. Однак ця перевага є оманливою, адже для бага-

тьох виробників купівля матеріально-технічних засобів за новими високими цінами є непосильною. Більше того, намагаючись покрити поточні витрати, виробники не матимуть достатньо ресурсів для модернізації виробництва та поліпшення якості продукції, яка нині занадто низька [1; 4]. Зокрема, вітчизняне молоко вищого ґатунку за якісними показниками за стандартами США є „неякісним”, ЄС – знаходиться між „задовільним” і „середнім”, за стандартами Російської Федерації – між першим та другим сортом. Так, у

молоді найвищої якості в США кількість соматичних клітин має бути не більше, ніж 100 тис./см³, бактеріальна забрудненість – 5 тис./см³; в ЄС – 100 і 30 відповідно; в Російській Федерації – 300 й 100; в Україні – 400 та 300 тис./см³ відповідно.

Продукт низької якості не може бути конкурентоспроможним на світовому ринку. За даними Асоціації виробників молока, на нинішній час в Україні виробляється всього 5,6 % молока класу „Екстра”. Для українського молока питанням номер один нині є поліпшення якості, яке неможливе без відповідних технологій, сучасного обладнання, збалансованих високоякісних кормів, висококваліфікованого персоналу. На жаль, у господарствах населення виготовити молоко, яке б відповідало європейським стандартам, неможливо.

Відміна квот на виробництво молока в ЄС й очікуване зростання виробництва молока в цьому регіоні тільки загострить конкуренцію на світовому ринку, а світові ціни найближчим часом знижуватимуться [8].

Висновки. Сучасний стан світового ринку молока та молокопродуктів характеризується такими моментами: падіння цін на молоко і молокопродукти через збільшення обсягів виробництва молока, послаблення попиту з боку Китаю, торговельні війни з Російською Федерацією, зниження цін на нафту й ріст долара США. Зниження ціни на молоко в Україні в 2014 – початку 2015 року порівняно з іншими великими світовими виробниками відбувається вищими темпами, адже до зазначених вище глобальних процесів додається також і девальвація гривні.

Якщо всі ці фактори, а також сприятливі погодні умови в 2015 році й далі впливатимуть на ринок, то світові ціни знижуватимуться доти, поки врешті-решт не призведуть до збанкрутіння багатьох виробників, скорочення виробництва та стабілізації цін. Найближчий рік обіцяє бути доволі тяжким для фермерів у всьому світі. В майбутньому, як прогнозують експерти, на стабілізацію цін мають також вплинути зняття торговельних заборон Російською Федерацією й демографічний бум у Китаї. Водночас торгі-

вля переорієнтовуватиметься на молокопродукти з більшою доданою вартістю, а ЄС, після відміни квот, ще більше наростить світове лідерство в експорті сирів.

Для України європейський ринок найближчим часом буде недосяжним через перевиробництво там високоякісного молока. На ринок Російської Федерації, який дедалі більше обмежує імпорт молочної продукції з України, орієнтуватися також не варто. Перспективними для експорту української молочної продукції є ринки Північної Африки та Близького Сходу, де, за прогнозами, зростатиме потреба в імпорті, а також нарощування обсягів торгівлі з країнами СНД. Перспективним напрямом експорту може стати експорт у Китай і країни Південної Азії безлактозної молочної продукції, новітніх продуктів, виготовлених за екологічно чистими технологіями. Водночас слід більше переорієнтовуватися на експорт готової продукції з високою доданою вартістю, а не сировини.

Суттєвою загрозою для нарощування українського експорту є надмірне падіння ціни, що може призвести до збитковості товаровиробників. За такої ситуації необхідно або знижувати собівартість, що потягне за собою ще більше погіршення якості, або підвищувати ціну, що без поліпшення якості призведе до небажання купувати таку продукцію. Без розв'язання цієї проблеми, скорочення поголів'я і виробництва молока є неминучим, що закряє перед Україною експортні перспективи. Як показала практика, неможливість України знайти ринки для збуту своєї молочної продукції, альтернативні російському, зумовила скорочення обсягів експорту з 769 тис. т (у перерахунку на молоко) у 2013 році до 504 тис. т у 2014-му й за прогнозом – до 300 тис. т у 2015 році. Виходячи з вищесказаного, подальші дослідження будуть направлені на пошук шляхів його підвищення конкурентоспроможності української продукції та можливостей виходу на сучасні ринки молока і молокопродуктів.

Список використаних джерел

1. *Льчук М.М.* Адаптація виробників молока в Україні до європейських вимог / М.М. Льчук, В.І. Радько // Біоресурси і природокористування. – 2013. – Т. 5. – № 5/6. – С. 129-137.
2. *Козак О.А.* Основні тенденції розвитку світового ринку молока та молочної продукції / О.А. Козак // Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С. 149-153.
3. *Саблук П.Т.* Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні: моногр. / П.Т. Саблук, В.І. Бойко. – К.: ННЦ „Інститут аграрної економіки”, 2005. – 340 с.
4. *Шпичак О.М.* Економіко-організаційні проблеми якості сільськогосподарської продукції та продовольства / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 51-59.
5. *Шубравська О.В.* Розвиток ринку молока і молочної продукції: світові тенденції і вітчизняні перспективи / О.В. Шубравська, Т.В. Сокольська // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 2. – С. 80-93.
6. *Dusa A.* Farm-gate milk prices worldwide, 2015 [Virtual Resource]. – Available at: <http://www.clal.it> (Accessed 30 April 2015).
7. *Gibbons L.* Top 10 global dairy firm – in pictures, 2014 [Virtual Resource]. – Available at: <http://www.foodmanufacture.co.uk/World-News/World-s-top-10-dairy-companies> (Accessed 28 April 2015).
8. *Hipwell D.* Dairy farmers fear a flood of milk as EU quotas end / D. Hipwell // The Times. – 2015 – April 7. Available at: <http://www.thetimes.co.uk/tto/business/industries/consumer/article4403468.ece> (Accessed 27 April 2015).
9. Index mundi, statistical site. [Virtual Resource]. – Available at: <http://www.indexmundi.com/agriculture/> (Accessed 30 April 2015).
10. *Kiendl P.* Dairy: World markets and trade, United States Department of Agriculture, December 2014. [Virtual Resource]. – Available at: <http://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/dairy.pdf> (Accessed 29 April 2015).
11. Lactose Intolerance Among Different Ethnic Groups (2011), 20 p. [Virtual Resource]. – Available at: http://www.nationaldairycouncil.org/SiteCollectionDocuments/LI%20and%20Minorities_FINALIZED.pdf (Accessed 27 April 2015).
12. OECD-FAO Agricultural Outlook 2014-2023. – Paris: OECD Publishing, 2014, 329 p.
13. The official site of Food and agriculture organization of the United nations, statistics division [Virtual Resource]. – Available at: <http://faostat3.fao.org> (Accessed 28 April 2015).
14. The official site of United States Department of Agriculture [Virtual Resource]. – Available at: <http://www.fas.usda.gov> (Accessed 30 April 2015).
15. World dairy prices. The official site of Global Dairy Trade. [Virtual Resource]. – Available at: <https://www.globaldairytrade.info/> (Accessed 30 April 2015).

Стаття надійшла до редакції 08.05.2015 р.

* * *

Новини АПК

Україна може вийти на рекордні показники врожаю та експорту сої

За сприятливих погодних умов у поточному маркетинговому році Україна може досягти рекордних показників врожаю та експорту сої. Про це повідомив Міністр аграрної політики та продовольства України Олексій Павленко.

Зокрема, валовий збір культури може сягнути 4,1 млн т, а експорт — 2,5 млн т. Разом із тим очікування міжнародних експертів, зокрема з проекту USDA, ще оптимістичніші — 4,4 млн т збору та 2,6 млн т - експорту. Міністр нагадав, що протягом минулого маркетингового року аграрії зібрали 3,9 млн т сої. Експорт подвоїли (до 2,3 млн т), а внутрішню переробку наростили на 15%.

У 2015/16 маркетинговому році через зменшення посівних площ може дещо знизитися валовий збір ріпака. Урожай та експорт прогноуються на рівні 1,9 та 1,6 млн т відповідно. Щодо соняшнику, то збір очікується до 10 млн т, з них на експорт — 30–50 тис. т.

Наявність власної кормової бази дозволила наростити виробництво та експорт продукції птахівництва. Зокрема, за 5 місяців поточного року порівняно з аналогічним показником минулого року експорт м'яса птиці зріс на 8%, або майже на 140 млн грн.

«Зернові та олійні культури, олія соєва та соняшникова, м'ясо птиці й надалі залишатимуться пріоритетними експортними продуктами. При цьому розширюватимуться ринки збуту. До традиційних партнерів — Індії, Єгипту, Іспанії, Нідерландів, Туреччини, долучаться нові — Китай, Саудівська Аравія, Ірак, ПАР та Ізраїль», — зазначив Міністр.

Крім того, існують передумови для збільшення поставок м'яса птиці, яєць, меду, продукції глибокої переробки, овочів та фруктів до ЄС. На сьогодні експорт на європейський ринок уже здійснюють 210 українських підприємств.

Прес-служба Мінагрополітики України